

Національна Академія Наук України

ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ

На правах рукопису

УДК № 301.085:15+301.085:1

Плісовська Ельвіра Анатоліївна

**СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ІСТОРІЧНИЙ АНАЛІЗ
СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЖІНОК**

Спеціальність 22.00.03 - соціальна структура,
соціальні інститути та соціальні відносини

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата соціологічних наук

Київ 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі соціальної експертизи Інституту соціології НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент Сасенко Ю. І.

Офіційні опоненти:

доктор соціологічних наук, доцент Нельга О. В.

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Лавриненко Н. В.

Провідна організація: Київський державний економічний університет,
кафедра соціології та політології.

Захист відбудеться "28" квітня 1997 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.08.01 в Інституті соціології НАН України за адресою: 252021, Київ-21, вул. Шовковична, 12.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотечі Інституту соціології НАН України за адресою: 252021, Київ-21, вул. Шовковична, 12.

Автореферат розіслано "24" березня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Стукало С.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема нерівного становища жінки в соціумі існує протягом усієї історії поступу людської цивілізації. Сучасний стан цієї проблеми найвиразніше визначається мірою подолання в суспільстві нерівності жінки в економічній, соціальній і політичній сферах життя соціуму. Міра такого подолання неоднакова в країнах, що перебувають на різних рівнях соціально-економічного розвитку.

В Україні, як у всіх пострадянських країнах, спостерігається дискримінація жінки у всіх сферах життя. Безробіття, прогресуюче зубожіння переважної частини населення, жалюгідна державна допомога стали причиною того, що становище української жінки перебуває на тому самому рівні, що й становище жінки в країнах, які розвиваються. Майже напівець зводиться і роль жінки у галузі державотворення сучасної України, у визначенні стратегічних напрямів розвитку держави, у здійсненні законодавчої політики.

Набуття українською жінкою відповідного соціального статусу є нагальною проблемою, розв'язання якої можливе лише на ґрунті утвердження реальної рівноправності з чоловіком. Це, як свідчить досвід розвинених країн Заходу, де досить широкого розвитку набув феміністський рух, потребує розробки й реалізації відповідних державних програм.

В українській соціології здійснюється одна з перших спроб наукового аналізу реального соціального статусу сучасної української жінки. Науковою проблемою цього питання є визначення причин нерівності соціального статусу жінок порівняно з чоловіками, та з'ясування чинників, які впливають на стан і динаміку подолання цієї нерівності. Враховуючи досвід феміністського руху й сучасного стану жіноцтва в розвинених країнах, учені намагаються шляхом належного синтезу переваг цього досвіду не лише сформулювати наукові положення, а й дати практичні рекомендації, якою має бути програма вирішення "жіночої" проблеми.

Міра наукового опрацювання проблеми. У літературі з проблем статусу жінки в суспільстві часто простежується досить поверховий розгляд аспектів цієї проблеми. Це є наслідком того, що відсутній комплексний підхід до вивчення цієї різнопланової теми, не вироблено чіткої методології дослідження місця й ролі жінки в житті суспільства. Від часів сивої давнини філософи віддавали перевагу висвітленню особливої ролі жінки в системі сімейних відносин, у побуті, у вихованні дітей, обмежуючись окремими нотатками про місце її у вирішенні актуальних завдань у сфері суспільного виробництва, в управлінні державою.

Питанню про взаємовідносини статей у соціумі були присвячені давньоєгипетські, давньоіндійські ведичні трактати. Філософи, починаючи з античності, підходили до вирішення його по-різному. Одні з них зовсім ігнорували існування цього питання або виключали його із сфери дослідження, другі вважали чоловіка та жінку рівними, треті обстоювали протистояння їх. Патріархальний напрям представляють такі вчені, як Е.Кант, Г.Гегель, Ф.Ніцше, А.Шопенгауер та ін. До четвертої групи вчених, а саме вони розвивають теорію егалітарного напрямку, що обстоює рівноцінність ролей чоловіків та жінок, належать Платон (попри те, що думка його часто суперечлива), Арістотель, М.Монтень, Ж.Руссо, представники російської думки кінця XIX - початку XX ст. - О.Герцен, В.Соловйов, М.Бердяєв та ін.

Учені різних напрямів визначали специфіку статей, простежуючи їх в онтогенезі (С.Бем, К.Джаклін, Е.Маккобі, Д.Мані, Р.Столлер, К.Хорні, Б.Ананьєв, В.Каган, І.Кон, О.Харчев та ін.).

Соціологічна наука займалася питанням взаємовідносин статей у соціумі як одним з принципово важливих чинників суспільного розвитку. Одним з перших її дослідників виступив П.Сорокін. Він довів, що статеві групи є історично значущою силою, що своїми діями впливає на поступ суспільних процесів. Н.Смелзер же займався як розкриттям сутності проблеми

взаємовідносин статей у соціумі, дослідженням причин нерівності жінок у політичній і економічній сферах, так і переважно пошуком шляхів практичного вирішення цього питання.

Розвиток феміністського руху дав поштовх розвитку спеціальних феміністських теорій найрізноманітніших напрямів - від крайніх лівих до цілком поміркованих та прийнятних для повсякденної практики. Вийшли друком роботи, присвячені гендерним дослідженням. Це праці таких авторів, як Ю.Кристева, К.Лазаріс, Т.Парсонс, Х.Роуз та ін.

У Радянському Союзі вивчення статусу жінки не перетворилося на самостійний предмет дослідження, його розуміли лише як засіб вирішення проблемної ситуації у галузі економіки, демографічного розвитку, моралі (у рамках соціології праці - роботи О.Котляр, С.Турчанинної, Н.Шишкан, І.Багрової, І.Величко, В.Михайлюк, Н.Сахарової та ін.; у рамках соціології сім'ї - Т.Машики, З.Янкової, О.Харчева, С.Голода та ін.).

Концепція вивчення "жіночого питання", запропонована групою дослідників на чолі з Н.Римашевською (статусний підхід), виходить із соціальної, а не біологічної детермінованості так званих жіночих проблем.

У країнах СНД останніми роками гендерні дослідження здійснюються за різними напрямками. Найбільшого поширення вони набули в Росії. Це роботи С.Айвазової, Л.Бабаєвої, Г.Осадчої, Г.Силласте, Н.Римашевської, А.Посадської та ін. В Україні робляться лише перші кроки у вивченні суспільства з позицій гендера такими авторами, як Н.Лавриненко, О.Іващенко (розробка методології гендерних досліджень, а також проблеми жіночого руху та підприємництва в Україні), Т.Мельник, В.Зленко, Е.Бузницька, Н.Дармограй (проблеми жіночого руху, юридичний захист жінок у суспільстві та сім'ї), Г.Лактіонова (проблеми дівчат-підлітків) та ін.

Але як західній, так і вітчизняній літературі бракує спеціальної ґрунтовної публікації, яка б докладно висвітлювала

основні аспекти багатопланової проблеми щодо місця й ролі жінки в суспільстві, основних засад і сутності еволюції її ролі, характеру та перспектив феміністського руху в сучасній Україні. Ось чому слід продовжувати роботу із застосуванням гендерного підходу до вивчення українського соціуму.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне осмислення різних наукових підходів та отримання емпіричного знання про статус жінки в сучасному українському суспільстві. Це зумовлює застосування гендерного підходу до життєвих орієнтацій жінок, оцінки соціальної значущості жінки як соціальної категорії, у тому числі й уявлень суспільної свідомості щодо взаємовідносин статей у соціумі.

Згідно із зазначеною метою автор ставив перед собою такі завдання:

- дослідити генезис уявлень щодо взаємовідносин статей у соціумі;
- вивчити стереотипи суспільної свідомості з цього питання;
- дослідити соціальну роль жінки у процесі еволюції суспільства;
- з'ясувати механізм зміни соціального статусу жінки у період соціальної кризи, а також дослідити чинники зростання активності жіночого руху у світі та в Україні;
- окреслити соціальний статус української жінки в основних сферах життя суспільства на ґрунті вивчення життєвих орієнтацій жінок, рівня задоволеності їх різними вимірами життя, включеності їх у політичні та економічні структури влади, а також тих сфер життя та діяльності, в яких соціальна нерівність жінок більш виразна;
- уточнити та доповнити методологію гендерного підходу до вивчення соціального статусу жінки.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження - населення України (9 регіонів та Київ). Предмет дослідження - соціальний статус жінки в різних сферах життєдіяльності українського суспільства, який визначається на основі

Наукова новизна отриманих результатів. В дисертаційній роботі уточнена й доповнена методологія гендерного підходу до вивчення проблем жінок, досліджено соціальні ролі жінок у процесі еволюції суспільства, з'ясовано механізм зміни соціального статусу жінки у період соціальної кризи, окреслено соціальний статус української жінки в основних сферах життя суспільства. Автором дисертаційного дослідження були отримані результати, які претендують на новизну і виносяться на захист:

- прогресивний розвиток суспільства як цілого можливий лише за умови гармонійної взаємодії чоловічої та жіночої соціальних категорій (які взаємно доповнюють, а не замінюють одна одну). Проблему взаємовідносин статей у соціумі можна вирішити, якщо враховувати їхні соціопсихологічні та соціокультурні характеристики, не в режимі опозиційного протистояння їх, а на засадах консенсусу [С. 69-71];

- вивчення соціального статусу жінки буде більш повним і об'єктивним, якщо залучити до нього гендерний підхід як один з методологічних підходів соціології [С. 111-114];

- майже в усіх суспільствах існували патріархальні уявлення щодо взаємовідносин статей. Згідно з ними роль чоловіка в усіх сферах життєдіяльності соціуму була провідною, а жінки - підпорядкованою [С. 19-21; 24-33; 72-73; 85-86; 122-125; 135-145];

- взаємовідносини статей у кризовий період розвитку суспільства трансформуються, що безпосередньо впливає на перебіг решти соціальних процесів, що своєю чергою призводить до різкого погіршення становища жінки, посилюючи відтак їхню соціальну активність [С. 96; 157-168; 207-212];

- соціальний статус жінки в Україні є другорядним, а її соціальна роль залежною. Нерівність статей у всіх сферах життєдіяльності соціуму загострюється [С. 152-215].

Практична та теоретична значущість результатів дослідження полягає в тому, що основні положення й висновки можуть слугувати не лише науковцям, дослідникам проблем жіночого

руху в Україні, а й керівникам державних органів, що сприятиме розв'язанню "зверху" проблеми нерівного становища жінки, розробці загальнодержавних та регіональних програм із захисту прав та інтересів жінок.

Результати роботи можуть бути використані у проведенні регулярного моніторингового соціологічного й статистичного аналізу, а також в інформуванні населення про ситуацію в Україні у вирішенні жіночого питання. Це сприятиме змінненню ситуації на краще й розв'язанню цього питання "знизу".

Ця робота може також сприяти впровадженню у свідомість людей за допомогою мас-медіа, літератури, мистецтва, освітніх програм більш глибокого змісту взаємин жіночого й чоловічого начал, особливо у вихованні дівчат, жінок, у відродженні жіночої культури в Україні (фрагменти теоретичного матеріалу ввійшли до розроблених пошукувачем навчальних курсів для викладання їх у жіночих гімназіях нашої країни).

Теоретична значущість роботи полягає у розкритті соціальної сутності взаємовідносин у соціумі жіночої і чоловічої начал; розвінчуванні стереотипів суспільної свідомості щодо чинників соціальної нерівності жінок, особливо за умов соціальної кризи; у з'ясуванні механізму зміни ролі жінки в процесі еволюції суспільства; у застосуванні гендерного підходу до вивчення статусної поведінки жінки у кризових ситуаціях в суспільстві; визначенні основних соціальних сфер, у яких проявляється найвиразніше нерівність статей; в уточненні й доповненні методологічної бази гендерного підходу до вивчення соціального статусу жінки.

Апробація дисертації. Основні положення доповідалися на міжнародній науково-практичній конференції "Жінка і демократія" (Київ, 1995); "Жінки України - сучасний статус і перспективи" (Одеса, 1995); на IV Всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995). Матеріали дослідження були використані при підготовці Інститутом соціології НАН України пропозицій до Кабінету Міністрів України до проекту Концепції поліпшення становища жінок України (вересень 1996 р.) та до

проекту Національного плану дій про поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі в суспільстві на 1997-2000 роки (лютий 1997 р.).

Структура дисертації. Викладення матеріалу підпорядковане логіці побудови теоретичних і прикладних фрагментів дослідження, почасти вимогам міждисциплінарного підходу. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел й двох додатків. Обсяг праці - 255 сторінок тексту. Список використаних джерел (211 найменувань), 32 таблиці, 15 рисунків й 2 додатки займають 75 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження; визначається міра наукового опрацювання проблеми; формулюються мета і завдання дослідження, об'єкт і предмет його; визначаються теоретико-методологічні засади й емпірична база дослідження, гіпотези дослідження; обґрунтовується наукова новизна отриманих результатів; формулюється теоретична й практична значущість висновків, а також апробація дисертації.

У першому розділі - "Проблеми взаємовідносин статей у соціумі" - здійснено теоретичний аналіз проблеми взаємовідносин статей у медико-біологічному, психологічному, філософському, соціокультурному та соціологічному аспектах.

У Давній Індії та Єгипті жіноче та чоловіче визначалися як полюси єдиного цілого, що доповнюють, а не виключають один одного на усіх рівнях та в усіх видах живих організмів, духовного світу людини та соціуму. Гармонійний розвиток суспільства як цілого можливий (і це є обов'язковою умовою) лише за гармонійного розвитку всіх його складових. Ось чому проблема відносин статей у соціумі може бути вирішена лише в режимі консенсусу.

Філософська думка, починаючи з античних часів, продовжила розробку цієї теми, обстоюючи різноваріантні шляхи її вирішення. Одні - додержували ідеї підходу до проблеми взаємовідносин статей у соціумі в дусі вчень щодо гармонійної взаємодії статей, що їх містять давні джерела. Інші ж розв'язували її з позиції полярності, або ж протистояння статей, причому поширення набула апологія як чоловіка, так і жінки. Особливого розвитку дістав так званий патріархальний напрям (переважаюча апологія чоловіка), прихильники якого стояли на тому, що жінка не повинна мати таких самих прав, як і чоловік, бо вона, мовляв, не досить розвинена.

Серйозної уваги, на наш погляд, заслуговує й розгляд праць авторів, що належать до психологічного та медико-біологічного напрямів вивчення диференціації статей в процесі онтогенезу. Представники цього напрямку визнають специфічні фізіологічні та психологічні відмінності жіночої та чоловічої статей і доводять водночас, що між ними є багато спільного. Наведені ними дані дають підстави відстоювати правильність підходу до вирішення проблеми взаємовідносин статей у соціумі на основі принципу їх взаємодоповнюваності, а отже, й взаємодії.

Соціологи до вивчення проблеми взаємовідносин статей підходять зі своїх позицій - в контексті розгляду її як одного з принципово важливих чинників усього суспільного розвитку. Одним з перших у науковій соціології статево стратифікацію суспільства дослідив П.Сорокін, який визначив, що "статеві групи являють собою силу, що своїми вчинками значною мірою впливає на долю всього населення і перебіг суспільних процесів". В свою чергу, соціологічний підхід Н.Смелзера ґрунтується на іншому баченні проблеми. Основоположним моментом його концепції є виокремлення чотирьох компонентів статевої самосвідомості: біологічної статі, гендерної ідентичності, гендерних ідеалів та сексуальних ролей. На думку вченого, причинами усталених відмінностей у соціальних ролях

статей є стереотипи суспільної свідомості на поведінку й орієнтації, що можуть бути змінені.

У сучасних західних філософських дослідженнях, присвячених проблемі соціальної нерівності жінки (теорії корпоративного патерналізму, теорії диференціації сексуальних ролей, феміністські теорії), підкреслюється, що першопричиною нерівності є патріархальність уявлень суспільної свідомості щодо взаємовідносин статей, згідно з якими панівна роль чоловіка і підпорядкована роль жінки є нормою. Так, на думку Т.Парсонса та Р.Бейлса (терія функціоналізму), чоловік повинен виконувати так звану "інструментальну", а жінка - "експресивну" функції, якщо кожний з них матиме власну соціальну сферу впливу, питання стосовно нерівності статей втратить свій сенс. Р.Колінз (представник терії конфлікту) вбачає причину нерівності статей у конфлікті між панівною групою (чоловіками) і залежною (жінками). Л.Хартман та інші дослідники, поділяючи попередню точку зору, простежують тісний зв'язок капіталізму, патріархату та економічних структур. Представники феміністської теорії пояснюють причину насилля над жінками тим, що вони ніколи не входили до складу державних органів.

Точка зору вчених на можливі шляхи в досягненні соціальної рівності статей поділяється за такими напрямками: патріархальне, економічне, демографічне й егалітарне. Представники егалітарного напрямку дотримуються думки, що жінки повинні мати можливість саморозвиватися й самоактуалізуватися такою самою мірою, як і чоловіки. Це можливо лише за умови досягнення суспільством певного ступеня розвитку. У такому суспільстві мають бути вирішені проблеми побуту, здобуття освіти й отримання кваліфікації, а головне - жінки нарівні з чоловіками зможуть регулювати процеси в усіх сферах життя соціуму. Консервативно-патріархальне уявлення щодо взаємовідносин статей має поступитися місцем сприйняттю кожного члена суспільства незалежно від його статі як незалежної, рівноправної, вільної особистості. Егалітарний напрям у вирішенні проблеми

соціальної рівності статей ґрунтується на тому самому принципі взаємодоповнюваності.

У другому розділі - "Жіночий рух та гендерні дослідження" - окреслено поступ "жіночого питання" у світі й розвиток гендерних досліджень. Вивітлюється те, що в усі часи й епохи сутність жіночого питання полягала і полягає досі в усвідомленні того, що в суспільстві існують так звані паттерні свідомості, на тлі яких у кінцевому підсумку і реалізується фактичне домінування чоловічої праці, а отже, і влади, що визначає не тільки підпорядковану роль жінки, а й економічну, політичну й соціальну нерівність жінки й чоловіка.

Суспільно-політичний рух за права жінок (фемінізм) почався з виникнення "жіночого питання". Згідно з Л.Андреєвим, зростання ролі жінки в світі закономірний, хоча й унікальний, факт сучасної культури. У західному світі склалося кілька напрямів фемінізму: ліберальний, радикальний, соціалістичний, гуманістичний, інтелектуальний і феміністський постструктуралізм. Усі вони намагаються вирішувати проблему прав жінки різними підходами - від орієнтації на досягнення рівності статей без будь-яких радикальних змін до принципової перебудови патріархальної системи. Ще 1946 р. було створено спеціальну комісію ООН для спостереження за становищем жінок, захисту їхніх прав. 1995 р. було проголошено Всесвітнім роком жінки, а IV Всесвітня конференція щодо становища жінок (1995 р.) прийняла "Платформу дій", якою визначила основні соціальні сфери й галузі, де соціальна нерівність жінок найбільша, а також розробила програму заходів для усунення її.

Особлива увага в розділі приділяється еволюції жіночого руху в Україні, де попри існування понад 70 жіночих об'єднань, реальний феміністський рух перебуває на низькому функціональному рівні, що викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Основними причинами цього є той факт, що у свідомості більшості населення України не викорінено консервативно-патріархальне ставлення до жінки як до людини "другого сорту", а також недостатня інформованість,

відсутність у активістів жіночого руху належної науково-методологічної бази.

Вивчення проблеми ролі жінки в суспільстві, як свідчать дослідження за останні десятиріччя, буде ефективним, якщо залучати до нього гендерні дослідження. На Заході серйозні гендерні дослідження з'явилися наприкінці 60-х років. У СРСР статус жінки розглядався лише як "жіночий" аспект, що неминуче тягнуло за собою обмеженість розглядуваних оцінок і рекомендацій. Дослідження становища жінок розвивалося за такими напрямками: професійна зайнятість жінок різних вікових груп, їхня кваліфікація і навчання, проблеми всебічного розвитку особистості жінки, типи життєвого циклу жінок, раціональне використання жіночої праці в демографічному й галузевому аспектах та ін. Нова концепція вивчення "жіночого питання", запропонована групою дослідників на чолі з Н.Римашевською на початку 90-х років - так званий статусний (гендерний) підхід - виходить із соціальної, а не біологічної детермінованості жіночих проблем. У сучасній соціології гендерні дослідження проводяться за такими напрямками: жінки і політика, жінки і підприємництво, соціально-психологічні взаємовідносини статей, жінки й девіантна поведінка та ін. В Україні тільки тепер створюється цілісна науково-методологічна база гендерних досліджень як одного з методологічних підходів соціології.

У третьому розділі - "Історичний аналіз соціального статусу жінки" - зроблено спробу теоретичного та емпіричного аналізу еволюції соціальної ролі жінки у поступі світової цивілізації.

Відомо, що у суспільстві землеробського типу жінка фактично відігравала рівну роль з чоловіком. Явна підпорядкованість жінки чоловікові характерна для суспільства скотарського типу. На території сучасної України ще 6 тис. років тому зароджувалися одночасно обидва типи суспільства, що стало причиною виникнення хоч і патріархальних, та все ж специфічних умов взаємовідносин статей. Вплив менталітету суспільства землеробського типу виражався у тому, що

принципи, які встановилися за часів козацтва, надавали жінці можливості досягти рівних прав з чоловіком у багатьох соціальних сферах. Українська жінка мала право голосу з питань сім'ї і розлучення, право на рівну участь у суспільно-політичних справах. Звідси, можливо, і зародилося характерне лише для України ставлення до жінки як до друга, дружини.

У цілому в більшості суспільств переважав (та й досі ще значною мірою переважає) патріархальний принцип взаємовідносин статей, тобто декларується фактична підпорядкованість жінки чоловікові. При цьому, за даними дослідження, жінки завжди займали в суспільстві однакові з чоловіками позиції переважно в елітарних верствах і в нижчих стратах суспільства.

У четвертому розділі - "Соціологічний аналіз статусу жінки в сучасній Україні" - викладено результати емпіричного аналізу соціологічних досліджень соціального статусу жінки в Україні. Домінуючими життєвими орієнтаціями населення України є здоров'я та матеріальний добробут. При цьому у жінок матеріальне становище важче, ніж у чоловіків. Матеріальне становище погіршилося за останні роки у 75% жінок, що їх було опитано під час дослідження, а існуюче загальне зuboжіння турбує майже кожену другу жінку. Стан здоров'я погіршився у 60% жінок, при цьому 43% жінок указують, що для підтримання здоров'я на належному рівні вони не мають жодних можливостей. Задоволеність життям у жінок набагато нижча, ніж у чоловіків. На думку більшості жінок, умов для їхнього просування в суспільстві недостатньо. Кожна друга жінка вважає, що недостатньо умов для розвитку її кар'єри й професійної діяльності, а також для участі в суспільній роботі. Жінки песимістичніше настроєні щодо майбутнього.

Участь жінок в економічних структурах обмежена, ринок праці вимагає молодих працівників і бажано чоловічої статі. Жінкам важче знайти роботу в приватному секторі. Заробітня плата жінок становить 70% від зарплати чоловіків. Жіноче підприємництво має набагато більше проблем, ніж чоловіче.

Жінки важче переносять фізичні та психологічні навантаження, кризові ситуації, властиві бізнесу.

Переважними сферами діяльності жінок залишаються дошкільне виховання, сімейна і побутова сфери, сфера послуг. Рівнозначущими і для чоловіків, і для жінок є медицина, вузівська педагогіка, наука. Низка сфер, як і раніше, фактично віддана на відкуп чоловікам. Це передові сучасні галузі промисловості і сільського господарства, сфери політики й управління на загальнонаціональному і місцевому рівнях. Жінки мають значно менші можливості підвищувати кваліфікаційний та освітній рівні.

Попри те, що в Україні існує досить широка законодавча програма захисту прав жінок, мають місце соціальна незахищеність їх і факти дискримінації жінок у суспільстві, на роботі, в сім'ї, експлуатація жіночої праці. Жінки не допускаються на відповідальні та високооплачувані посади, звільняються з роботи за станом здоров'я і сімейними обставинами та ін. Однією з форм дискримінації жінки є надзвичайно високе завантаження її домашньою роботою. Особливо тяжким є становище жінок-біженців та депортованих.

Українські жінки меншою мірою ініціативні, більш соціально пасивні, консервативно і патерналістськи настроєні, ніж чоловіки. Вони більше орієнтовані на залежність (інтернально орієнтовані). Всі ці характеристики особливо яскраво виражені у жінок, що потерпіли від Чорнобиля. І хоча останніми роками політична й соціальна активність жінок зростає, вона залишається нижчою, ніж у чоловіків (інтерес до політики мають 55% жінок проти 75% чоловіків). Факторами, що знижують політичну активність жінок, є сімейні обов'язки, а також невіра в ефективність політики й влади.

Соціальна пасивність і консервативність жінок психологічно пояснюються тим, що жінка за своєю природою обережніше ставиться до соціальних змін, більш орієнтована на збереження існуючого, ніж на зміну його. При цьому останніми роками в країні спостерігається поступова зміна самосвідомості

жінок. Так, під час дослідження 1994 р. більше чверті жінок висловили думку, згідно з якою, якщо й надалі умови життя погіршуватимуться, то вони ладні вийти на вулиці з активним протестом. У сучасній Україні жінки виявляють дедалі більшу заінтересованість у проблемах суспільства, активізується жіночий рух.

ВИСНОВКИ

1. Побудова дійсно демократичної держави можлива лише за умови вирішення проблеми нерівності статей, ґрунтуючись на принципі взаємодоповнюваності, а не взаємозамінення статей.

2. Протягом усієї еволюції людських спільнот в суспільній свідомості існували патріархальні уявлення щодо взаємовідносин статей, завдяки яким у суспільстві були визнані за норму домінуюча роль чоловіка та підпорядкована роль жінки.

3. Історичний огляд змін соціальних ролей жінок у світі показав, що чоловіки мали більше прав і свободи вибору практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Хоча жінка завжди займала в суспільстві досить активну позицію, її вплив на перебіг соціальних процесів здійснювався в опосередкованій формі. Становище жінок було більш рівноправним в елітарних верствах і в нижчих стратах суспільства.

4. Вивчення соціального статусу жінки найдоцільніше проводити на основі гендерного підходу, що розглядає соціальні категорії жінок та чоловіків, виходячи із соціальної, а не біологічної детермінованості так званих жіночих проблем.

5. У періоди соціальної кризи взаємовідносини статей зазнають змін, що впливає на перебіг інших соціальних процесів, а це призводить до різкого погіршення становища жінок, що своєю чергою посилює їхню соціальну активність.

6. Зростання жіночого руху - безперечний факт сучасності. Проблеми жіночого руху в Україні полягають передусім у тому, що у свідомості певної частини населення не викорінено консервативно-патріархальне ставлення до жінки як до

“другосортної” особи. По-друге, серйозною проблемою також є і те, що за чималою кількістю новоутворених жіночих об'єднань не стоять належна організованість, чітке спрямування діяльності, а отже, ефективність роботи усього руху. Досить помітною ознакою є необізнаність (внаслідок недостатньої системи інформування) у проблемах сучасного феміністського руху в розвинених країнах Заходу, тому наші активістки жіночого руху фактично працюють у відриві від повсякденної практики світового феміністського руху. Науково-методологічним підґрунтям організації й розгортання ефективного жіночого руху в Україні могло б стати опанування результатами гендерних досліджень у світі і особливо в самій Україні.

7. У сучасній Україні основними проявами соціальної нерівності жінок є такі: 1) нерівний доступ жінок до позицій, зв'язаних з прийняттям відповідальних рішень на всіх рівнях політичної влади; 2) недостатня поінформованість суспільства з проблем становища жінок і невиконання державою національних та міжнародних норм, що визначають права жінок; 3) “фемінізація” бідності; 4) нерівний доступ жінок до відповідальних посад в економічній сфері; 5) недостатнє врахування інтересів жінки у сферах охорони здоров'я та освіти; 6) дискримінація жінок у суспільстві, на роботі і в сім'ї; 7) вплив на жінок наслідків суспільних катаклізмів.

8. У результаті проведених соціологічних досліджень виявлено, що соціальний статус жінок є залежним від чоловіків, а соціальні ролі - другорядними. Матеріальний добробут жінок нижчий, ніж у чоловіків. Задоволеність рівнем і умовами життя у них набагато нижча, ніж у представників сильної статі, а майбутнє уявляється безперспективним. Більшість жінок вважають, що умов для їхнього просування в суспільстві недостатньо. Участь жінок в економічних структурах обмежена. Майже нанівець зведено роль жінок у сфері державного будівництва. Хоча в Україні й існує досить широка законодавча програма захисту прав жінок, проте мають місце соціальна

незахищеність та факти дискримінації їх у суспільстві, на роботі, в сім'ї.

9. Перелічені вище вияви нерівноправного становища жінки порівняно з чоловіком спричинені такими факторами: 1) посиленням у суспільстві консервативно-патріархальних уявлень; 2) загостренням конкурентної боротьби в економічних і політичних структурах влади і цілеспрямованим витісненням з цих сфер жінок; 3) витісненням жінки з ринку праці; 4) обмеженими можливостями для жінок освоювати передові професії і підвищувати свою кваліфікацію, внаслідок чого жінки змушені виконувати другорядні функції в багатьох соціальних сферах; 5) властивою більшості жінок заниженою самооцінкою, слабкою соціокультурною орієнтацією на включення в політичну і соціально-економічну діяльність.

10. Більшості жінок України властива низька ініціативність, вони більш соціально пасивні, консервативно й патерналістськи настроєні, ніж чоловіки. Жінки більше за чоловіків орієнтовані на залежність від інших (інтернально орієнтовані). Це пояснюється такими чинниками: 1) існуванням патріархальних уявлень щодо розуміння своєї соціальної ролі; 2) наявністю властивих жінкам психологічних якостей - жінки за своєю природою більш обережно ставляться до соціальних змін, більш орієнтовані на збереження існуючого, ніж на трансформацію його; 3) впливом досвіду радянської дійсності (занижена самооцінка, інфантильність у прийнятті відповідальних рішень, очікування на допомогу держави). При цьому останніми роками в Україні спостерігається поступова зміна самосвідомості жінок, вони більш зацікавлені ставляться до проблем суспільства, активізується жіночий рух.

11. З позицій такого концептуального бачення сутності жіночого питання, шляхів та форм його радикального вирішення уявляється необхідним продовжити теоретичне й емпіричне вивчення даної теми, створити мережу постійного інформування населення України, зокрема керівників держави, діячів жіночого руху, науковців, робітників засобів масової

Плісовська Е.А. Соціологічний та історичний аналіз соціального статусу жінок. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 - соціальна структура, соціальні інститути і соціальні відносини. - Інститут соціології НАН України, Київ, 1997.

У дисертації досліджується теоретичне й емпіричне знання щодо соціального статусу жінок в сучасній Україні. Доводиться, що соціальний статус жінок слід вивчати з позицій гендерного підходу, а проблему нерівного соціального становища їх - у режимі консенсусу. Аналізуються патріархальні уявлення щодо соціальної взаємодії статей, що екзаліси в суспільній думці сучасної України, згідно з якими соціальний статус жінок є другорядним, а соціальні ролі - залежними. Розглядаються причини активізації жіночого руху в Україні, даються рекомендації щодо розробки стратегії його розвитку.

Ключові слова: соціальний статус жінок, патріархальні стереотипи суспільної свідомості, гендерний підхід, жіночий рух.

Плисовская Э.А. Социологический и исторический анализ социального статуса женщин. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.03 - социальная структура, социальные институты и социальные отношения. - Институт социологии НАН Украины, Киев, 1997.

В диссертации исследуется теоретическое и эмпирическое знание о социальном статусе женщин в современной Украине. Обосновывается, что социальный статус женщин следует изучать с позиций гендерного подхода, а проблему их неравного социального положения решать в режиме консенсуса. Анализируются сложившиеся в общественном сознании патриархальные представления о социальных взаимоотношениях полов, сложившиеся в общественном сознании современной Украины, согласно которым, социальный статус женщин

является второстепенным, а социальные роли - зависимыми. Рассматриваются причины активизации женского движения в Украине, даются рекомендации относительно разработки стратегии его развития.

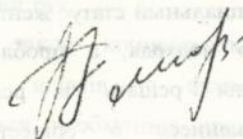
Ключевые слова: социальный статус женщины, патриархальные стереотипы общественного сознания, гендерный подход, женское движение.

Plisovskaya E.A. Sociological and historical analysis of women's social status. - Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of science in sociology; speciality code 22.00.03 - social structure, social institutes and social relations. - The Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

The dissertation is an analysis of theoretical and empirical knowledge about the social status of women in present-day Ukraine. It is argued that the question should be studied on the basis of the gender approach, and that the problem of women's social inequality ought to be resolved in a consensus mode. Analysed and refuted in the work are patriarchal stereotypes prevailing in the public conscience of modern Ukraine on the social interaction of genders, according to which women's social status is secondary and their social roles are dependent. Reasons for the activation of the feminist movement in Ukraine come under review, recommendations are given regarding the elaboration of the strategy of its development.

Key words: social status of women, patriarchal stereotypes of the public conscience, gender approach, feminist movement.

Плісовська Е.А.

Формат 60X84/16. Папір друкарський. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,0. Умовн. фарб.-відб. 1,0. Тираж 100.
Замовлення № 83.

Видавничо-поліграфічне орендне підприємство "Дніпро"
320070, м. Дніпропетровськ, вул. Серова, 7.

435 999

AB 37.322

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
1000 UNIVERSITY AVENUE
BERKELEY, CALIFORNIA 94720-7300